

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för svenska språket

Håller den måttet?

En prövning av Katharina Reiss metod för översättningsanalys

Måns Hagberg

Specialarbete, 10 poäng
SVL 620, 61-80p.
Höstterminen 2005
Handledare:
Anna H. Hannesdóttir

Sammandrag

Uppsatsen tar sig an problemet vilken metod som är lämpligast för analys av översättning av skönlitterära verk. Två metoder för översättningsanalys testas och i poppersk anda får den ena försöka vederlägga den andra. Den metod som får försvara sig är Katharina Reiss och den som får försöka vederlägga hennes teser är en metod som jag utvecklat med stöd i E.A. Nidas teorier. För att testa teorierna görs en verklig analys på en existerande översättning: Per Holmers svenska översättning av Hugo Claus nederländska roman *De geruchten*.

Resultatet av utmaningen blir att Reiss metod och metoden med stöd hos Nidas befinns vara ungefär lika bra när det gäller att leverera ett användbart resultat. Metoden som jag utvecklat med stöd hos Nida skiljer sig från Reiss metod i det att den tar hänsyn till textlängd och har lättare att hantera skillnader i tempus, species och andra formella delar av texten. Men den är mer tidskrävande än Reiss metod och tar mycket lite hänsyn till olika texttyper. Dessutom visade det sig att Nidas metod fick det svårt när det låg mer än en betydelse i texten, någonting som är mycket vanligt i skönlitteratur. Slutsatsen blir den att båda metoderna har sina avgjorda fördelar, men att Reiss metod ändå i de flesta fall är att föredra, men att den kan bli ännu bättre om den kompletteras med den kontroll av textlängd, som ingår i den metod Nida förespråkar. I de fall det bara handlar om små textvolymmer och den som gör analysen har gott om tid är också Nidas metod att föredra då den ändå ger ett mer vetenskapligt prövbart resultat.

Till syvende og sidst återstår alltid en del av en översättningsanalys som är språkkänsla. Så måste det vara; att analysera översättningar av skönlitteratur kan aldrig bli en exakt vetenskap. Men en god översättningsanalys kan fastställa om en översättning är källtextsnära eller måltextsnära, och det förmår bägge de metoder som använts i uppsatsen.

1. Bakgrund

Hur den enskilde forskaren ser på översättning bestäms till stor del av hans språksyn. Man kan dela upp språkforskare i två mycket disparata grupper, dels en som i likhet med romantikerna ser varje språk som unikt och i princip oöversättbart, dels en som ser alla språk som i grunden lika och att de olikheter som trots allt finns bara är ytfenomen.

Den första gruppen, **relativisterna**, är inte så stor längre bland dem som ägnar sig åt översättningsanalys, men de som tillhör den utgår i alla fall alla ifrån den så kallade Sapir-Whorf-hypotesen: att varje språk är unikt och uttrycker inte bara det mänskliga tänkandet utan också formar det: ”Verkligheten [...] är inte indelad, utan *blir* det av språket vi talar”. (van Leuven-Zwart 1992:14ff min översättning). En av de mera framstående relativistiska språkforskarna är Edward Sapir, som i sin bok *Language* (1921) jämförde ett stort antal språk och kom fram till att de åtminstone delvis saknade förmåga att säga samma sak (t.ex. 88ff). Ett näraliggande exempel på att det är svårt att uttrycka samma sak på olika språk är översättning till svenska av nederländskans ”grootmoeder” där man måste välja om det är far- eller mormor som avses. Visserligen kan man välja översättningen ”far- eller mormoder”, men det är i skönlitterära texter för det mesta en omöjlighet att göra så av stilistiska skäl.

Mot denna syn på språk står den **universalistiska** språksynen, som menar att de språkskillnader som oförnekligen finns är ytfenomen. En av de tydligaste företrädarna för detta synsätt är Noam Chomsky som företräder en skola som menar att alla språk i grunden är rätt lika. Det är bara på ytan som de stora skillnaderna finns (t.ex. Chomsky 1998). Hans lärjunge inom översättningsteorin sammanfattar synen med: ”Anything that can be said in one language can be said in another, unless the form is an essential element of the message” (Nidas kursivering. Nida 1969:4).

Sedan är det ett faktum att översättning i praktiken visat sig möjlig. Men resultatet av översättarmödorna har i stort sett alltid varit att små delar av, eller nyanser i ett budskap fått väljas bort och vissa smådelar kanske till och med läggas till.

1.1. Vetenskapsteoretiska utgångspunkter

Denna uppsats utgår ifrån Karl Poppers krav att en vetenskaplig teori ska vara falsifierbar, dvs. att de hypoteser som presenteras ska ge förutsägelser som, om de inte stämmer, skjuter hela teorin i sank. Men i den här uppsatsen handlar det inte om att försöka falsifiera **en** teori med en annan. Det handlar om att försöka falsifiera en samling tämligen fristående teorier med en annan samling tämligen fristående teorier. Det innebär att om man kan falsifiera en av teorierna betyder det inte alltid att de andra måste underkännas. Men det faktum att en metod är besvärlig att tillämpa betyder inte alltid att man ska undvika den. Det viktiga är att den ger någonting som ingen annan metod skulle ha kunnat ge och/eller att den gör det den gör på ett så tidseffektivt sätt det bara går (Popper 1980).

1.2. Vad kan översättningsanalys användas till?

Vad ska man då använda översättningsanalys till? Den nytta som ligger närmast till hands är naturligtvis att se om översättningar håller måttet; kontrollera om de uppfyller vissa givna kriterier som man tycker sig ha rätt att ställa på en översatt text av den typ man analyserat. I förlängningen skulle det kunna betyda att aktiva översättare skulle kunna använda den kunskap som framkommit under tidigare analyser för att åstadkomma bättre översättningar. Exempel på en sådan analys är Lugers analys (Luger 1973) av Petrus Hedbergs översättning av *Max Havelaar* från 1902. Den sågade Hedbergs översättning jäms med fotknölarna. Tilläggas bör dock att Ingrid Wikén Bonde som gjorde en nyöversättning av boken 1979, vid mailkontakt säger att det var andra skäl som låg bakom hennes beslut att nyöversätta boken. Man kan också tänka sig det näraliggande syftet att se hur översättaren gått till väga vid översättning av en specifik text.

Ett annat användningsområde är att använda översättningar som verktyg för att titta på strukturella skillnader mellan olika språk. Det har Britt Erman och Ulrika Sundin gjort i sina studier av språkparen engelska/svenska respektive franska/svenska (Erman 2000 och Sundin 2002).

2. Syfte

I denna studie prövas Katharina Reiss analysmetod för översättningar. Jag försöker att falsifiera denna med hjälp av E.A. Nidas teorier och en analysmetod jag konstruerat utifrån dessa. Under detta tillämpas Poppers vetenskapssyn (avsnitt 1.1 ovan).

För att arbeta i Poppers anda krävs att man på något sätt försöker att falsifiera hypotesen i det arbete man gör. Självklart behövs inte ett konkurrerande teoribygge för det, men i det här fallet har jag bestämt mig för att jag med en metod konstruerad utifrån E.A. Nidas teorier om översättning ska få försöka falsifiera Katharina Reiss metod för översättningsanalys. Med falsifiera menar jag i detta fall att den konkurrerande metoden (Nidas metod) ger mer användbara resultat och/eller erbjuder en effektivare väg för att nå de resultat Reiss teorier gett.

I Nida (1982) finns ett kapitel som beskriver hur en översättning ska testas. Jag har utgått ifrån detta, men lagt till en kontroll av hur de semantiska komponenterna överrensstämmer. Beskrivningen av dessa är hämtad från Nida (1964). Att jag fört in denna kontroll i uppsatsen beror på att så många delar av analysmetoden i Nida (1982) visade sig vara svårtillämpade. Icke desto mindre kommer jag att kalla det för Nidas metod, eftersom den bygger på de böcker av honom jag använt. Båda metoderna testas på Per Holmers översättning av Hugo Claus *De geruchten* (1996): *Rykten* (1996).

3. Disposition

Denna uppsats är uppdelad i två huvuddelar. Först kommer en teoridel där teorin presenteras och en beskrivning av Eugene A. Nidas och Katharina Reiss metoder för översättningsanalys. Deras teorier beskrivs till de delar som har relevans för uppsatsens ämne. Beskrivningen av respektive teoretiker har gjorts på ett så likartat sätt som det bara går, detta för att öka jämförbarheten teoretikerna emellan. Sedan kommer en resultatdel där de båda teorierna testas mot en verklig översättning, nämligen Per Holmers översättning av Hugo Claus *De geruchten: Rykten*. Resultatdelen avslutas med en utvärdering av hur det gått för de uppställda hypoteserna (kapitel 5). Före teoridelen kommer en kort bakgrund och efter resultatdelen sammanfattas uppsatsen.

4. Teori

I detta kapitel redogörs först för relevanta gemensamma termer och de begrepp de syftar på och därefter för översättning av skönlitteratur och de problem som är förknippade med denna på ett allmänt plan. Därefter följer en redogörelse för Reiss' respektive Nidas metoder för översättningsanalys.

4.1. Termer

Även om uppsatsen koncentrerar sig på Reiss och Nida och deras respektive teorier finns det ett behov av att presentera några allmänna termer med tillhörande begrepp som förekommer inom all översättningsteori och dessutom visa hur dessa används i uppsatsen.

I huvudsak följs Rune Ingos (1991) terminologi och översättning av olika termer. Det språk som det översätts ifrån kallas *källspråk* (förkortning KS) och det språk som det översätts till *målspråk* (MS). Texterna kallas i analogi med detta *källtext* (KT) respektive *målttext* (MT).

Det begrepp termen *ekvivalens* syftar på är mycket svårdefinierat. Detta har Ingo löst genom att för egen del helt undvika termen till förmån för termen *översättningsmotsvarighet* (Ingo 1991:81ff). Ingos resonemang övertygar inte. Då termen *översättningsmotsvarighet* hänvisar till samma begrepp som termen *ekvivalens* och då termen *ekvivalens* är den gängse, följer jag i denna uppsats det gängse bruket och använder *ekvivalens*.

Ekvivalens syftar på ett vitt begrepp som det finns många olika definitioner av. Gemensamt för alla är i alla fall att det hänvisar till ett begrepp som beskriver en överensstämmelse mellan käll- och målttext. Nida definierar det som:

a very close similarity in meaning, as opposed to similarity in form; see DYNAMIC EQUIVALENCE and FORMAL CORRESPONDENCE (Nida och Taber 1982:200)

Nida har en väl utbyggd ekvivalensteori som presenteras i det kapitel som behandlar hans teori. Reiss å sin sida skriver att:

For the science of translating the term *equivalence* is a core concept. Equivalence may obtain both between the totality of the original text and its version in the target language and between individual elements in the text and its translation. [...] Equivalence is, as its etymology suggests, "equal value," i.e., corresponding target language expressions may be considered optimally equivalent if they represent the linguistic and circumstantial context, the usage and level of style, and the intention of the author in the target language which carry the same value as the expressions in the source language. (Reiss 2000:3f not 4)

Vidare kallas det större sammanhanget *kontext* och ett enskilt ords omedelbara omgivning *kotext*. Lite hårdraget skulle man också kunna säga att kotexten uteslutande ligger i texten medan kontexten också tar hänsyn till utomtextuella förhållanden.

4.2. Översättningsanalys av skönlitterära verk

Katharine Reiss teori är, som framgår nedan, uttryckligen användbar för analys av skönlitterära översättningar. Eugene A. Nidas analysmetod är utarbetad mot bakgrund av erfarenheter från bibelöversättning. Det gör att en del problem som är aktuella endast för översättning av skönlitteratur inte behandlas. Problemet med översättning av just skönlitteratur är att den, bortsett från den mekaniska överföringen, också kräver att översättaren i någon mening gör sig till medskapare av verket. Jiří Levý kallar det i sin inflytelserika bok *Die literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung* (1969) till och med en konstart att översätta skönlitteratur. Andra förnekar att det överhuvudtaget är meningsfullt att försöka analysera översättningar av sådana verk, medan åter andra gärna ser att sådana analyser görs, men då som ett sätt att komma åt förändringar i samhällsklimatet (t.ex. van Leuven-Zwart 1992:88ff).

4.3. Reiss

Reiss metod är mer litteraturvetenskapligt inriktad än Nidas och går inte in på filologiska enskildheter. Hon har ingen teori om hur översättning går till utan om hur resultatet ska se ut. Det skiljer henne tydligt ifrån Nida som säger sig veta hur en (ideal-)översättares hjärna fungerar.

1971 gav Katharina Reiss ut *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. I denna uppsats används en engelsk översättning från 2000 (Reiss 2000). Vidare har hon tillsammans med Hans J. Vermeer gett ut *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheori* (1984). I denna uppsats används dess andra upplaga från 1991. Hennes mest omtalade insats är en texttypologi vid översättning som redovisas nedan. Båda böckerna har använts samt den kortare text ”Text types and translation assessment” som är hennes bidrag till Chestermans översättningsantologi från 1989.

4.3.1. *Språksyn*

I den bok Reiss skrev tillsammans med Vermeer framläggs en syn på språket som intimt sammanflätat med kulturen. Avgörande för en människas språk är inte bara språket i sig utan också alla andra saker som är mer eller mindre viktiga här i världen. Om en människa exempelvis är tysk, lutheran och medlem i en fotbollsförening påverkar det den världsbild hon har. I de olika funktionerna ingår olika föreställningar om omvärlden som är typiska för just det hon är. Den människa som exemplet tar upp tycker exempelvis sannolikt att italienare är högljudda, förväntar sig ett evigt liv efter döden och, om fotbollsföreningen hon är medlem i är på frammarsch, ser hon sig som medlem i ett framgångsrikt lag (Reiss och Vermeer 1991:24).

Själva språket har enligt Reiss och Vermeer har tre nivåer. *Språk₁* som är alla sätt att meddela sig varelser emellan med tecken. Det kan vara allt från att bryta av en kvist i skogen för att någon annan ska hitta vägen till en filosofisk diskussion. Som undergrupp till *språk₁* finns *språk₂*, eller *lekt*, som de kallar det. Det är det talade språket och olika avledningar av detta. Skriven text räknas hit, men också radiotrafik med morsesignaler, signalering genom semaforer och dylikt. Till *språk₂* hänförs också dialekt- och sociolektskillnader men också alla andra skillnader som har med språkanvändarens samhällställning, bostadsort eller sådant att göra. Det sista sättet att beskriva språk sammanfattas i *språk₃*, som är det som behandlas inom stilteori. Alla människor behärskar i någon mening *språk₁* och i stort sett alla har ett språk som kan beskrivas som *språk₂*: lekt, och de som behärskar en lekt använder sig med nödvändighet ett *språk₃* (Reiss och Vermeer 1991:20ff).

En vid översättning mycket svårhanterlig del av *språk₂* är dialekter och hur de ska översättas. Reiss berör det mycket kort under rubriken ”The speaker factor”. Reiss påpekar att dialekter är en viktig del i en

personteckning men ger egentligen inte något råd om hur de skall hanteras (Reiss 2000:82f).

4.3.2. Överföring

Reiss menar att kultur och språk är så invävdade i varandra att det inte går att på något meningsfullt sätt skilja dem åt:

Every act of translation involves first recognizing the potential equivalents, and then selecting from among them the one best adapted to the particular context, also considering how well each element in the translation unit fits the overall context. (Reiss 2000:51)

Hon ser alltså översättning som en valprocess. Dessa ”potential equivalents” kan exempelvis vara fraser eller ord eller grammatiska konstruktioner. Sedan ska översättaren jämföra dessa inbördes och se vilken av dem som bäst återger källtexten. Detta beror både på vad som faktiskt står i texten och olika extralingvistiska faktorer som är av betydelse för tolkningen av densamma: ”The context determines the meaning” (Reiss 2000:51).

4.3.3. Ekvivalens

Adäquatheit bei der Übersetzung eines Ausgangstextes (bzw. -elements) bezeichne die Relation zwischen Ziel- und Ausgangstext bei konsequenter Beachtung eines Zweckes (Skopos), den man mit dem Translationsprozeß verfolgt. (Reiss och Vermeer 1991:139)

Äquivalenz bezeichne eine Relation zwischen einem Ziel- und einem Ausgangstext, die in der jeweiligen Kultur auf ranggleicher Ebene die kommunikative Funktion erfüllen (können). [...] Äquivalenz ist in unserer Definition Sondersorte von Adäquatheit, nämlich Adäquatheit bei Funktionskonstanz zwischen Ausgangs- und Zieltext. (Reiss och Vermeer 1991:139f)

Reiss och Vermeer använder stort utrymme till att reda ut det begrepp som termen *ekvivalens* hänvisar till. De anser att en sådan bara föreligger om mål- och källtext i görligaste mån har samma funktion. Och det är bara en översättning som siktar mot ”att låta som ett original” som kan göra anspråk på att kallas ekvivalent. En lyckad översättning där käll- och måltext har olika funktion är adekvat men inte ekvivalent

(Reiss och Vermeer 1991: 135f). Vidare menar Reiss att en översättare måste motstå varje frestelse att förbättra eller göra originalet mer lättförståeligt (Reiss 2000: 65).

4.3.4. Skönlitteratur och översättningsanalys

Skönlitteratur hänförs till gruppen expressiv text (se avsnitt 4.3.5 nedan). Denna ska översättas relativt troget mot källtexten. Översättningen ska alltså vara källtextorienterad. Denna åsikt placerar Reiss en bra bit ifrån Nida, som med utgångspunkt i bibelöversättning, menar att ”dynamisk ekvivalens” är boten för de flesta problem; en översättning ska vara mycket målspråksnära.

Exempelvis har Ingrid Wikén Bonde i sin översättning av *Max Havelaar* har till stor del översatt de typiserande nederländska namnen så att Batavus Droogstoppel blir Batavus Torrboll osv. Om man menar att en skönlitterär översättning ska sträva efter samma reaktion hos läsaren av översättningen som hos läsaren av originalet, ska man naturligtvis göra så. Men det är ändå att göra översättningen på målspråkets villkor, vilket som nämnts tidigare inte är någonting som Reiss rekommenderar vid skönlitterär översättning.

4.3.5. Prövning av översättningar

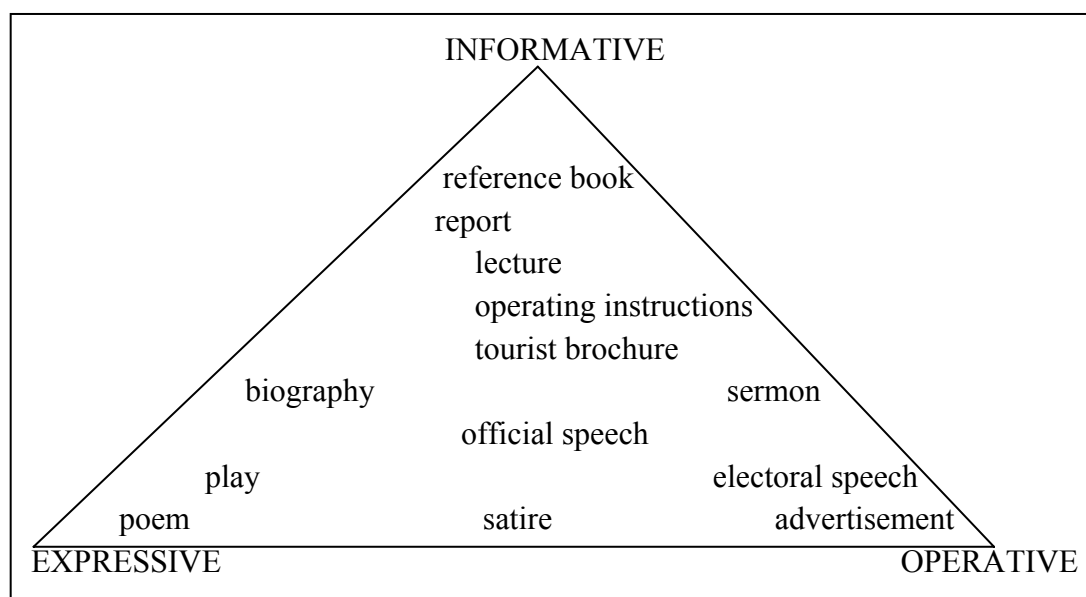
Av för mig okända skäl växlar Reiss över tid mellan olika termer för att beskriva samma begrepp. Någon poäng är det väl med det, men den går mig fullständigt förbi. Men på sidan 26 i Reiss (2000) står de angivna som utbytbara termer: *content-focused* anges som synonym med *informative*, *form-focused* med *expressive* och *appeal-focused* med *operative*. I svensk översättning blir det: *informativ*, *expressiv* och *operativ text*. Det är också dessa termer som fortsättningsvis kommer att användas oavsett vilken term som det refererade verket använder sig av.

Enligt Reiss (2000) skall översättningsanalytikern börja med att bestämma texttyp. Hon räknar med inalles fyra olika texttyper, tre på samma kvalitativa nivå och en kvalitativt olik de andra. Den första i gruppen kvalitativt lika är *informativ text*. Exempel på sådana är pressreleaser, nyhetsrapporter och affärskorrespondens. Innehållet kommer i första hand i dessa texter och om någon fyndig vändning går förlorad spelar det inte så stor roll. Den andra gruppen är *expressiv text*. Exempel på sådan är romaner och poesi. Innehållet är absolut inte betydelselöst i

dessa texter men formen är här mycket viktigare än i den informativa texttypen. I synnerhet gäller detta poesi, men även i romaner utgör den en omistlig del. Den tredje typen består av *operativ text*. Exempel härpå är politiska tal, reklam och religiöst material använt vid mission.

Figur 1 visar hur ett antal olika typer av text fördelar sig mellan de olika texttyperna. Viktigast att notera är de olika texttyperna ska ses som idealtyper och en verklig text således aldrig helt och hållet räknas till någon av texttyperna.

FIGUR 1. OLIKA TEXTTYPERS ENLIGT REISS (REISS 1989:105)

Den fjärde texttypen är *audiomediala texter*. De är, som framgår av figur 2, kvalitativt olik de övriga grupperna och kan i sig delas in i samma undergrupper som de texter som är anpassade för ett ”lingvistiskt medium”. Audiomediala texter är texter som måste anpassas till ett ”ickelingvistiskt medium”, såsom TV eller radio, och där hänsyn måste tas till de speciella förutsättningar som gäller för dessa medier. Det är viktigt att komma ihåg att de tre första typerna är att betrakta som idealtyper; ingen av dem förekommer egentligen någonsin i sin rena form (Reiss 2000:24ff).

FIGUR 2. TEXTTYPERNAS RELATION TILL VARANDRA (REISS 1989:111)

AUDIOMEDIAL TEXTTYP		
Informativ texttyp	Expressiv texttyp	Operativ texttyp

Skönlitteratur kan huvudsakligen hänföras till den expressiva gruppen. Vid översättning av expressiv text anser Reiss att översättningen ska vara ganska källspråksnära:

Thus in a form focused text [= expressive text] the translator will not mimic slavishly (adopt) the form of the source language, but rather appreciate the form of the source language and be inspired by it to discover an analogous form in the target language, one which will elicit a similar response in the reader. For this reason we characterize form-focused texts as *source language* oriented texts. (Reiss 2000:33)

Reiss vill alltså inte skapa vad Nida kallar formell överensstämmelse, utan arbeta lite friare för att skapa ”similar response”, ett uttryck som Nida för övrigt också använder flitigt (se avsnitt 4.4.3 nedan).

När texttypen är bestämd ska den som analyserar översättningen gå vidare och titta på språkstilen: ”examining in detail how the translation process has represented the linguistic peculiarities of the source language in the target language.” (Reiss 2000:48). Dessa *lingvistiska komponenter* kan indelas i:

- a) de semantiska elementen,
- b) de lexikala elementen,
- c) de grammatiska elementen och
- d) de stilistiska elementen.

Semantiken, till att börja med, är inte så lite komplicerad. Vad är meningen med det stycke text som skall översättas? Både kotext och kontext måste undersökas för att få fram detta. För att få maximal stilistisk ekvivalens kan det vara nödvändigt att välja helt andra konstruktioner än de som är de allra mest närliggande (Reiss 2000:48ff).

Vidare ska de lexikala elementen, dvs. orden och böjningsformerna översättas adekvat, men naturligtvis inte ord-för-ord. För expressiv text gäller att metaforer ska översättas med metaforer med samma semantiskt värde och/eller betydelse. Ordlekar ska också om möjligt återges så exakt det går (Reiss 2000:57ff).

När det gäller de grammatiska elementen, är det ibland inte lämpligt eller ens möjligt att ersätta en grammatisk källspråkskonstruktion med en motsvarande på målspråket (t.ex. perfekt → perfekt, verb → verb), och då är någon annan grammatisk konstruktion den bästa lösningen (Reiss 2000:60ff).

Slutligen ska den som analyserar en översättning ta hänsyn till de stilistiska elementen. Talspråk ska översättas med talspråk och kanslistil med kanslistil. Vid den här typen av översättning är det viktigt att lägga märke till att exempelvis tyska använder sig av fler passivkonstruktioner

än exempelvis spanska och franska varför en översättning av tysk passiv med spansk eller fransk passiv ofta av direkt olämpligt (Reiss 2000:63ff).

Sedan gäller det att bestämma *de extralingvistiska faktorerna*. Dessa är situationen, ämnet, tiden, platsen, publiken, talaren och hur känslor uttrycks. Poängen är som vanligt att analysera dessa delar av källtexten och se hur översättaren har lyckats föra över dem till målspråket. Viktigt att hålla i huvudet är att det i stort sett alltid är omöjligt att återspegla ett textparti med dess alla komponenter. Det handlar alltså om att se vilka val översättaren har gjort och om det verkligen är de mest väsentliga delarna som översatts (Reiss 2000:66ff).

När man gått igenom alla steg och vägt olika tänkbara lösningar mot varandra, är man redo att avge ett omdöme om översättningen i sin helhet. Det är här finessen med Reiss schema ligger: att man på ett systematiskt vis kan gå igenom olika alternativa översättningsval och se vilka av dem översättaren gjort.

4.4. Nida

Eugene A. Nida är en av de mest citerade översättningsteoretikerna. Han har i stort samma språksyn som Noam Chomsky, även om Nidas teorier tar sina utgångspunkter i översättning och Chomsky i språket som helhet (jfr Chomsky 1998). Nida har fungerat som samordnare vid en rad bibelöversättningar och även om han själv förnekar att det är så grundar sig hans teorier till stora delar på erfarenheterna från denna praktik (Nida 2001:93). Därmed har han lämnat en del dörrar öppna för kritik när teorierna har applicerats på annat än bibelöversättning. Bibeln är en speciell bok och vad som gäller för översättning av Den heliga skrift gäller inte nödvändigtvis översättning av andra texter.

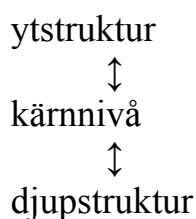
Fyra arbeten av Nida har använts:

- *Toward a Science of Translating* (1964),
- *Contexts in Translating* (2001),
- Artikeln *Science of translation* (1969), här i Chesterman (1989), samt
- *Theory and Practice of Translating* (1969), medförfattare: C. R. Taber.

4.4.1. Språksyn

Med utgångspunkt i Chomskys och Nidas teorier finns det en djupstruktur där jordens språk är tämligen lika och en ytstruktur där språken skiljer sig åt allra mest. Ytstrukturen är den som i vardagstal kallas svenska, kinesiska eller hindi, medan djupstrukturen är det som ligger under och är stort sett gemensam för alla språk (Chomsky 1998 passim). Sedan finns det, och fortsättningen bygger helt och hållet på Nida, en mellannivå: kärnnivån. Denna bild av språket som uppdelat i tre nivåer ligger till grund för allt det Nida säger om språket och översättning. Den visas i figur 3.

FIGUR 3 NIDAS SPRÅKSYN (T.EX. NIDA 1969:80FF)

Med den här språksynen blir syntaxen långt mindre viktig än om man tillämpar andra synsätt på språk och översättning. Semantiken, det språket verkligen betyder, placeras framför allt annat. Och troheten mot originaltexten finns där, men bara mot textens betydelse, inte mot dess bokstav. Som Nida ser det är ofta allt för bokstavlig översättning dålig översättning som inte överför textens mening till måltextsläsaren (se 4.4.3 nedan).

4.4.2. Överföring

Nida menar att överföringen från käll- till målspråk bör föregå på kärnsatsnivån. Det skrivna språket ska genom *tillbakatransformering* föras ner på kärnsatsnivå på källspråket för att sedan föras över till målspråket och där återställas till ytsatsnivån.

4.4.3. Ekvivalens

Nidas teori om *ekvivalens* är utvecklad mot bakgrund av översättning mellan mycket olika språk. T.ex. behandlar den *ekvivalens* mellan heb-

reiska eller grekiska och engelska eller något sydamerikanskt eller afrikanskt språk. Bortsett från engelska och grekiska är språken inte ens avlägset släkt med varandra, och ytstrukturen hos dem är mycket olika.

Nida lanserade i början av nittonhundrasextiotalet en teori om ett begreppspar som han beskriver med termerna *formell överensstämmelse/dynamisk ekvivalens*. Det förstnämnda är enligt Nida helt enkelt att mekaniskt reproducera orden i en text utan att ta hänsyn till vad som fungerar på målspråket. Resultatet blir en text som visserligen ytligt är mycket lik källtexten, men som fullständigt saknar liv och som dessutom är onödigt svårläst och för den tänkte läsaren ger delvis felaktiga associationer (Nida och Taber 1982:201).¹

Dynamisk ekvivalens är i princip att försöka framkalla samma effekt hos läsaren av översättningen som originalet framkallar hos den som läser detta (Nida och Taber 1982:24):

quality of a translation in which the message of the original text has been so transported into the receptor language that the RESPONSE of the RECEPTOR is essentially like that of the original receptors. (Nida och Taber 1982:200)

Gång på gång återkommer Nida till effekten på läsaren av översättningen. "Similar response" är också en av hans allra mest använda termer. Har måltexten bara i stort sett samma effekt på läsaren av denna som källtexten hade på källtextsläsaren, är den dynamiskt ekvivalent och således i de flesta fall en bra översättning.

För att uppnå samma reaktion hos måltextsläsaren som hos källtextläsaren är Nida beredd att ta sig riktigt stora friheter gentemot källtexten. Han hänvisar till en översättare som enligt Nida arbetat enligt hans principer. Denna har översatt att "hälsa varandra med en helig kyss" med att "hjärtligt skaka hand med alla", detta för att det är fråga om handlingar som på ett ungefär betydda samma sak för en romare under biblisk tid och en engelsman på sextiotalet (Nida 1964:159f). Detta gör också hans teori mycket målspråksorienterad i det att det alltid är målspråket som har sista ordet om hur en sak ska uttryckas.

¹ Det finns faktiskt tillfällen då en översättning som huvudsakligen karakteriseras av formell överensstämmelse är att föredra (Nida 1964:171f). Men dessa fall är inte aktuella i uppsatsen varför de här utelämnas.

fram vid översättning till något språk där det av någon anledning behövs, antingen på grund av att språkstrukturen kräver det eller av stilistiska skäl. Det finns heller inget hinder för att göra delar av den explicita texten implicit vid en översättning.

Poängen med den semantiska indelningen är att den är till hjälp när en text skall brytas ner till kärnsatser. Nida delar in bibeltexten ovan i sådana enkla påståenden utan ellipser:

- (1) John preached (the message) (to the people), (2) John baptized (3) (the people) repented of (their) sins. (4) (God) forgave (the people) (their) sins, and (5) (the people) sinned. (Nida 1969:84f)

Lägg märke till att ”the *baptism of repentance*”, ”*forgiveness*” och ”*sins*” alla fyra är events och representeras på kärnsatsnivå av verb, den grammatiska kategori som i de flesta fall uttrycker *events*. Det är just det som är finessen med den semantiska analysen. Vad ett textställe har för grammatisk funktion är likgiltigt. Det är bara den rena betydelsen som är viktig.

4.4.5. Skönlitteratur och översättningsanalys

När det gäller om hans metod är tillämpbar på översättning av skönlitteratur har Nida svängt genom åren. 1964 tycker han definitivt att den är användbar, 1969 tycker han inte längre det, och 2001 har han i princip återvänt till sin ursprungliga uppfattning. 1964 inkluderar han i alla fall utan tvivel skönlitteratur i det som berörs av hans metod och förespråkar en rätt stor frihet för översättaren:

It must be recognized, however, that it is not easy to produce a completely natural translation, especially if the original writing is good literature, precisely because truly good writing intimately reflects and effectively exploits the total idiomatic capacities and special genius of the language in which the writing is done. A translator must therefore not only contend with the special difficulties [...] but also seek to produce something relatively equivalent in the receptor language. (Nida 1964:163)

Han menar alltså att den skönlitterära översättningen ska vara gjord med utomordentlig litterär talang. Det betyder rimligen också att översättningen bör ligga riktigt långt ifrån en ord-för-ordöversättning av källtexten. Man skulle kunna se det som att det, vid sidan om alla andra krav, ytterligare understryker kravet på dynamisk ekvivalens för hela

texten och att översättaren har stor frihet under ett tungt ansvar. Det betyder också att Nida menar att de regler han utarbetat inte äger fullt lika stor giltighet för skönlitterär översättning. Men syftet med denna uppsats är att se om de, trots allt, fungerar bättre än Reiss analysmetod för analys av en skönlitterär översättning.

Nida menar, liksom Reiss, att olika texter skall översättas på olika sätt beroende på texttyp. Vid översättning av facktext är innehållet det viktigaste, vid översättning av skönlitteratur väger formen tyngre. Men detta innebär inte att form eller innehåll någonsin fullständigt saknar betydelse:

Of course, the content of a message can never be completely abstracted from the form, and form is nothing apart from content; but in some messages the content is of primary consideration and in others the form must be given a higher priority. (Nida 1964:156)

Han ser dock en viktig begränsning i all översättning: ”Anything that can be said in one language can be said in another, unless the form is an essential element of the message” (Nidas kursivering. Nida 1969:4). I skönlitteratur är just formen en viktig del av budskapet. Att den bibelöversättning som Nida baserar sin teori på är vad Reiss kallar övertygande text betyder att skönlitteratur, som Reiss räknar till den expressiva texttypen, blir lite vanskelig att använda Nidas metod på. Skönlitteratur syftar till att framkalla känslor och upplevelser hos läsaren som absolut inte är lika lätta att definiera som den önskade effekten av en religiös text.

4.4.6. Prövning av en översättning

Nida (1982) ägnar det avslutande kapitlet åt hur man skall gå tillväga för att testa en (bibel-)översättning. Och hans schema för översättningsanalys har också ett mycket praktiskt syfte: översättaren ska själv kunna utvärdera sin översättning för att sedan göra justeringar i den. Det skiljer Nidas översättningsanalys från Reiss’, som är inriktad på att en utomstående ska kunna avgöra om en översättning möter de krav hon ställer.

Det är viktigt att hålla i minnet att det är bibelöversättning Nida sysslar med. Vid en sådan har översättaren (översättarna handlar det oftast om vid sådan översättning) betydligt mer tid för sitt arbete än vid en vanlig översättning av låt säga en roman. Nida menar att man precis som vid en marknadsundersökning skall välja ut en testgrupp som består av människor som är så lika den tänkte läsaren som möjligt och testa

effekten av översättningen. Om effekten är den önskvärda anses översättningen besitta dynamisk ekvivalens och den är således bra (Nida och Taber 1982:163).

Men hur ska man göra om man inte har en grupp människor att testa översättningen på? Det finns ett antal metoder för att komma runt problemet. Till att börja med är en god översättning nästan alltid längre än originalet. Detta beror på att källtextläsaren kan förväntas ta fler saker för självklara än måltextläsaren. Mer av det som i källtexten är underförstått måste sägas ut för att uppnå samma grad av begriplighet. Och ord tar plats varför det hela tenderar att bli aningen längre. Nida berättar om en man i Kamerun som jämförde den beskrivna översättningsprocessen med hur en pytonorm gör med ett byte som är för stort för den att svälja. Då slingrar sig djuret runt kroppen och pressar ihop den till en form det kan svälja: lite längre, men också smalare och därmed lättare att svälja (Nida och Taber 1982:163ff).

Vidare kan man låta olika personer läsa texten högt för att registrera var de har problem. Att tveka och snubbla på ord, eller byta ut ord eller grammatiska konstruktioner, är tecken på att någonting borde ändras i texten, åtminstone om flera personer gör det på samma textställe. Det låter sig naturligtvis göras i samband med analysen. Frågan är bara hur det på ett vetenskapligt tillfredsställande sätt ska kunna redovisas (Nida och Taber 1982:172f).

Som avslutande ord i kapitlet som handlar om hur en översättning kan prövas räknar Nida och Taber upp tre faktorer som den ideala översättningen måste uppfylla:

- (1) the correctness with which the receptors understand the message of the original (that is to say, its "faithfulness to the original" as determined by the extent to which people really comprehend the meaning), (2) the ease of comprehension, and (3) the involvement a person experiences as the result of the adequacy of the form of the translation. (Nida och Taber 1982:173)

I just det här citatet är det extra tydligt att Nidas metod är utvecklad utifrån erfarenheter gjorda vid bibelöversättning. Är syftet med en översättning att de som läser den ska börja frukta den kristne guden, är det mycket lätt att hålla med om de tre faktorerna. Men är syftet att måltextsläsarna ska få ungefär samma upplevelse av texten som de som läst källtexten är det inte säkert att en lättförstådd måltext är att föredra; det handlar om "similar response" och då kan faktiskt till och med svårbegriplighet ibland vara att föredra.

4.4.7. Min tillämpning av Nidas metod

Nidas metod så som den presenteras i Nida (1982) är inte fullt ut tillämpbar på skönlitteratur. Till att börja med behövs det en definition av textlängd och något slags mått på vad som kan förväntas. Jag har valt att mäta textlängd i antal bokstäver. Två störfaktorer verkar med detta mått: olika ortografiska system ger olika genomsnittlig längd på en typtext och ett analytiskt språk ger normalt längre texter än ett agglutinerande.

Då någon undersökning av den förväntade meningslängden inte är gjord för svenska och nederländska, utförde jag en mycket liten undersökning av de tio första Moseböckerna i den svenska respektive nederländska bibelöversättningar, båda till vad som kallas "vardagsspråk"¹. Den gav vid handen att den nederländska vardagsbibeln hade 21.400 tecken, med "ij" räknat som en bokstav² och den svenskspråkiga motsvarigheten 20.300. Det betyder att den nederländska texten har 5 procent fler tecken än den svenskspråkiga. Detta ger en antydning om att nederländskan använder lite fler bokstäver för att uttrycka samma sak. Dock skulle en mycket grundligare undersökning verkligen behöva göras.

Sedan ser jag det som svår genomförbart att testa texterna på testgrupper. För att kravet att texten ska förstås på samma sätt av källtextsläsaren och måltextsläsaren ska kunna prövas behövs en flamländsk och en svensk testgrupp. Jag har inte sett mig förmögen att organisera någonting sådant. Därför har jag jämfört semantiska delarna av texten enligt den fyrdelade semantiska indelning som finns bäst redovisad i Nida (1964). Den redovisas ovan i avsnitt 4.4.4.

¹ Med vardagsspråk menar jag att man använder vanligast möjliga ord och enklast möjliga grammatiska konstruktioner.

² Nederländskans "IJ" kallas "lange IJ" och räknas som egen bokstav. Gemen skrivs för hand som *ÿ*.

5. Hypotes

I denna uppsats prövas alltså Reiss analysmetod på skönlitterär översättning. Mot denna sätts en metod som jag själv utvecklat med utgångspunkt i E.A. Nidas metod. Det material som används är avsnitt ur översättningen av Hugo Claus *De Geruchten* (1996) i Per Holmers svenska översättning *Rykten* (1996).

Att just den boken valts beror på att erbjuder en mängd översättningsproblem. Claus är en skicklig författare som förmår att utnyttja hela den språkliga klaviaturen på sitt modersmål (den Nederländska som talas i Västflandern i Belgien). Detta gör att boken har satt översättaren på hårda prov och jag förväntar mig därmed att den kommer att sätta metoderna för analys av översättningar på lika hårda prov.

Hypotesen är att Reiss metod för översättningsanalys, i termer av smidighet/snabbhet och/eller insikter i översättningen, fungerar och ger någonting som den metod jag konstruerat utifrån Nidas teorier inte kan ge för skönlitterär översättning.

Att just Reiss teori valts beror på dels på att jag tyckte att den verkade förnuftig, dels på att den närmast erbjuder en manual för översättningsanalys. Jag läste Werner Kollers *Einführung in die Übersetzungswissenschaft* (2001), och den hade naturligtvis en del att komma med, men den saknar dels den texttypologi Reiss arbetar med och dels en genomarbetad metod för översättningsanalys. När det gäller andra teoretiker tar Rune Ingo (1991) Kitty M. van Leuven-Zwarts (1992) upp ett stort antal andra teoretiker såsom J. C. Catford och J. Toury. Kortare texter av ett antal andra teoretiker finns också i Andrew Chestermans antologi *Readings in Translation Theory* (1989). Naturligtvis är uppsatsens båda huvudteoretiker representerade i den men också en teoretiker som Vermeer (förekommer i denna uppsats som medförfattare till Reiss bok). Hans skoposteori, med dess inriktning på syftet med en översättning är intressant, men är inte aktuellt i denna uppsats då materialet präglas vad han kallar *funktionskonstans*.

6. Undersökning

Undersökningen går till så att jag först presenterar hur jag gjort urvalet av undersökningsmaterialet och sedan prövar jag Reiss och Nidas respektive analysmetoder på undersökningsmaterialet.

6.1. Urval av undersökningsmaterial

Claus roman i sin helhet och Holmers översättning av den är alldeles för långa för att sådana är alldeles för stora för att medge någonting som liknar exakta studier i Poppers anda (se ansnitt 1.1.). Därför har jag låtit datorn välja ut tjugo slumpvis utvalda meningar (se Bilaga). Urvalet av dessa tjugo meningar har gått till så att datorn har fått ta fram dem källtexten; datorn har först gett en sida och sedan en rad och ett antal millimeter in på den raden. Finns det en fullständig mening där, har den analyserats, annars har det fortsatts till nästa slumpval. Att denna metod tillämpats sörjer för att det inte finns någon tendens i urvalet av meningar. Dessa tjugo meningar återfinns också som bilaga till uppsatsen.

För beräkning av textlängden har jag slumpmässigt valt ut tre avsnitt av källtexten och jämfört den med översättningen av dessa partier.

6.2. Analys med Reiss metod

Analysen kommer att göras i enlighet med det schema som finns i Reiss (2000).

6.2.1 *Texttyp*

De Geruchten är en roman och således huvudsakligen att räkna till det som Reiss kallar expressiv text. Översättningen syftar till att låta som ett original, vilket betyder att det med Reiss ord även är ekvivalens som eftersträvas och inte bara adekvathet.

6.2.2. *Semantiska element*

Som den första av de lingvistiska komponenterna kommer det semantiska elementet. Orden tagna vart och ett för sig är översatta utan problem. Däremot finns i mening (1) en tveksamhet genom att ”maar hij vraagt er niet naar” översätts med ”fast henne bryr han sig inte om.” Jag tycker att översättningen är tveksam och i sin kotext betyder det snarare att han inte bryr sig om henne.

6.2.3. *Lexikala element*

Det enda riktigt slående exemplet på tveksamheter i ordvalet är ”harige” i mening (16) som översatts med ”hårfagra”. Det är ingen bra direktöversättning av det enskilda ordet. Jag hade absolut föredragit ”långhåriga”. Men också i mening (20) finns det problem, men de är inte helt lätta att lösa. Noël säger sig i måltexten vilja byta både vett och skinn med René. Men det alluderar på uttrycket ”in iemands vel zijn”, vara i någons skinn som rätt exakt betyder det samma som att vara i någons kläder. Men när Claus med författarens frihet gör uttrycket mer konkret än annars följer översättningen inte med, och ibland är det verkligen totalt omöjligt att översätta ett avsnitt på ett rättvisande sätt och ändå skriva skönlitteratur med allt vad det innebär av höga krav på stilen i texten.

6.2.4. *Grammatiska element*

I mening (4) finns ett prepositionsval som jag tycker är diskutabelt. ”Noël kreunt, want [...]” översätts med ”Noël stönar, för [...] och det är i överensstämmelse med ordboksdefinitionerna av orden. Men med hänsyn till kotexten skulle jag hellre ha formulerat det som: ”Noël stönar, när [...]. I mening (18) översätter Holmer allt för bokstavligt och det låter verkligen inte som oprovocerad svenska¹. Mitt förslag skulle sna-

¹ Med oprovocerad svenska menar jag svenska som inte har någon direkt förebild på något annat språk.

rare vara ”Kvinnor vänder allt till dess motsats, utan att skämmas, ända från det att de är små.”

6.2.5. Stilistiska element

Hela källtexten utspelar sig under nittonhundrasextiotalet i Västflandern. I mening (5) används ”ge” (här: man) och mening (6) ”lief” (älskling). Båda är tydligt dialektala där de används på de sätt som de görs i texten. Dessa båda ord översätter Holmer med ”man” respektive ”tjejen”. Dessa meningar som är skrivna på lätt dialektalt västflamländskt sextioalstalspråk är översatt med ett slags svenskt sextioalstalspråk. Som framgått ovan (4.3.1.) räknar Reiss sådana här saker till *språk₂* och ger inga som helst råd om hur just dialekter ska hanteras. Men personligen tycker jag att Holmer gjort det enda möjliga och inte försökt anpassa texten till något svenskt dialektområde.

Idiolektskillnader är tydliga boken igenom. Människorna i mening (5) med sitt upprörda och självgodas talspråk bryter kraftigt av mot det lite försynta tillbakadragna språk som Noël har i mening (6) och mening (20) och Hedwige Rombouts uppgivna resignation i mening (7) och mening (17). Och när pastor Lamantijn omtalas i mening (16) är det i ytligt sett helt neutrala och likgiltiga meningar. Holmers översättning återger tonen i källtexterna rätt bra, om än lite knöligt i mening (16) (se ovan 6.2.3).

I mening (9) sätter Holmer ut ett komma som inte finns i källtexten. Som jag ser det förbättrar det texten och får nog snarast ses som en korrigering av ett fel Claus gjort. Men som framgår ovan (4.3.3) tycker inte Reiss att en översättare ska ägna sig åt förbättringar. Naturligtvis gäller det också interpunktionen men om det handlar om en lapsus från författarens sida är jag böjd att tro att hon trots allt skulle acceptera det.

6.2.6. Extralingvistiska faktorer

Berättelsen utspelar sig i den flamländska byn Allegem i sydöstra delen av Västflandern i Belgien. Berättelsen anses vara en allegorisk bild av Belgien och det stämmer väl på det påhittade bynamnet som ibland används som förkortning för tyskans ”allgemein”. Men det är inte orimligt att också se Allegem med omgivningar som en allegorisk beskrivning av hela världen, eller åtminstone västvärlden. Modern i familjen Alma kan uttolkas ”alma mater”. Om man bortser från de akademiska konnotatio-

nera betyder det ”huld moder” vilket naturligtvis är viktigt. Fadern kallas Dolf, ett i Belgien vanligt smeknamn för Adolf. Alla dessa bibetydelser är mycket viktiga men Holmer har inte på något sätt översatt dem och jag har också mycket svårt att se hur det skulle ha gått till.

6.2.7. Helhetsbedömning

I de tjugo exempelmeningarna finns det 8 med tveksamheter och 12 där översättningen är utan anmärkning. Det handlar om allt ifrån ett fall där ett komma möjligen saknades till fall där en ordentlig ombyggnad av måltextsmeningen var nödvändig för att få en översättning av en typ som var godkänd. Meningar som kunde översatts bättre var nummer (1), (4), (9), (16), (18), (20). De övriga var utan anmärkning. Att så många som åtta av tjugo meningar har anmärkning betyder inte att jag själv skulle översatt alla på ett annat sätt. En, (9), handlade om kommatering, där jag uppfattar det som att Holmer snarare korrigerade ett språkfel än gjorde en dålig översättning, och en, (20), hade ett så komplicerat problem att det övergick min förmåga att lösa det. Återstår fyra (20 %) meningar med allvarigare problem som jag tycker mig ha hittat en bättre lösning på.

Som avslutning på resultatkapitlets Reissdel är det bara att konstatera att översättningen är mycket källtextorienterad. I olika valsituationer har Holmer för det mesta valt den konstruktion eller det ord som ytligt sett ligger närmast källtexten. Enligt Reiss är detta precis den metod man bör välja vid översättning av expressiv text.

6.3. Analys med Nidas metod

Då jag inte hittade någon helt och hållet tillämpbar metod i Nidas arbeten har jag med utgångspunkt i det avslutande kapitlet i Nida (1982: 163 ff) konstruerat en metod för kontroll av en översättning. Detta för att få ett så kraftfullt verktyg som möjligt när jag försöker falsifiera Reiss metod. Jag börjar med att kontrollera textlängd mot att slags textlängdsnormal som jag själv konstruerat (se 4.4.7 ovan). Sedan fortsätter jag i enlighet med den metod som beskrivs ovan (se 4.4.7 ovan).

6.3.1. Textlängd

Vid översättning tenderar samma text på nederländska och svenska översatt från ett tredje språk att bli aningen längre på nederländska (se 4.4.7 ovan). Detta ligger också i linje med det faktum att nederländska är ett aningen mer analytiskt språk än svenska. Men språken är mycket lika och skillnaderna små.

Nida menar att en översatt text bör bli något längre än källtexten. Orsaken är att det vid dynamisk ekvivalens tillförs information som inte tillförs vid formell överensstämmelse. Vid översättning med Nidas metod från nederländska till svenska kan man således förvänta sig att måltexten blir något längre eller lika lång som källtexten.

TABELL 1. ANTAL BOKSTÄVER I UTVALDA TEXTSTÄLLEN I KÄLL- OCH MÅLTEXTER¹

	Källtext	Måltext	Skillnad	Skillnad %
Textställe 1	963	898	-65	7
Textställe 2	990	988	-2	0
Textställe 3	802	777	-25	3
Total	2755	2663	-92	3

Av tabell 1 framgår att de tre textpartierna i käll- och måltext ungefärligen är lika långa. Men mellan de tre provräknade partierna är skillnaderna stora. Textställe 1 har en skillnad på 7 % medan Textställe 2 bara skiljer 2 bokstäver (0 %). Måltexten är faktiskt ett litet stycke kortare än källtexten, vilket i en källspråksorienterad översättning mellan nederländska och svenska är precis vad man skulle förvänta sig. Men Nida vill gärna ha en översättning målspråksorienterad, och då bör måltexten vara lite längre än källtexten.

6.3.2. Semantiska klasser

¹ Det första textavsnittet kommer från sidan 30, rad 8, i källtexten och inleds med "Af en toe [...]" Nästa börjar på sidan 89 och inleds där kapitlet börjar. Det tredje textstället kommer från sidan 229, rad 9, och inleds med "Onze Diana [...]". I måltexten har motsvarande textavsnitt räknats.

Nida (1964) delar in textens delar i olika semantiska klasser. Överensstämmelsen mellan de 20 utvalda meningarna i bilagan finns redovisade i tabell 2.

TABELL 2. DE SEMANTISKA KLASSERNAS ÖVERRENSSTÄMMELSE I YTSTRUKTUREN MELLAN KÄLL- OCH MÅLTEXT.

Allt stämmer överens	7
Allt stämmer överens utom R	4
Allt stämmer överens utom A	3
Allt stämmer överens utom R och A	4
Allt stämmer överens utom E och R	1
Allt stämmer överens utom E, A och R	1

O= object
E= event
A= abstract
R= relational

Som framgår av tabell 2 är det bara i två fall som en tung semantisk kategori har förändrats i Holmers översättning. I de båda fall i mitt material där det förekommit handlar det om att återge upprört eller förvirrat talspråk. Vid återgivande av sådant verkar det rimligt att en översättare kan ta sig lite extra stora friheter.

6.3.3. Semantiska problem

I mening (1) översätts ”maar hij vraagt er niet naar” med ”fast henne frågar han inte efter”, och det är lite missledande. På alla andra ställen jag sett den frasen översatt betyder den någonting i stil med ”men det visar han inte”. I just det här fallet skulle översättningen ”men det visar han inte” bättre återge originalet. Det ligger i alla fall närmare oprovoce-rad svenska.

I både mening (2) och mening (5) talas det västflamsk dialekt i källtexten. Det har Holmer översatt med ett slags svenskt standardtalspråk. Ett alternativ hade varit att översätta det med någon svensk dialekt. Eftersom det är svårt att tänka sig någon naturlig målpräksdialekt för just *De geruchten*, är det tillvägagångssättet nog uteslutet för just den här boken och någon annan rimlig lösning än den Holmer har valt är svår att se: att översätta västflamländskan med ledigt, lite ålderdomligt svenskt talspråk.

Exempelmening (16) innehåller åtminstone två besvärliga valsituationer. Den första är namnet på en präst. Han kallas E.H. (Eerwaardige Heer) *Lamantijn*. Namnet *Lamantijn* förekommer enligt en nationell telefonkatalog inte i Nederländerna och inte heller i de större städerna i Flandern. Då det inte var möjligt att söka på hela Belgien gjorde jag inte det. Men om ingen på land bär namnet är det namnet på ett slags sjöko: lamantin på svenska (Brehm 1931:18). Av romanen i övrigt att döma är det en viktig detalj. Nu är det inte vanligt att översätta namn vid översättning av vuxenböcker så det är ett fullt möjligt val att lämna namnet oöversatt.¹ För den som vet vad en lamantin är, går informationen fram ändå och för den som inte vet spelar det ingen roll en viktigare förändring i samma mening (16) är att ”harig” översätts med ”hårfagra”, vilket är en översättning som får mig att tänka på en gammal norsk vikingakung vars regeringstid upphörde 933. Rimligt hade varit att ”långhåriga” skulle kunnat ta ”hårfagras” plats. Det hade bättre överfört fler av källtextens konnotationer och låtit bli att få läsare att i onödan tänka på saker som källtextsläsaren inte fått sig till livs.

I exempelmeningarna (1) och (12) skulle noggrannare studier av ordböcker och encyklopedier varit på sin plats. I en hel del exempelmeningar visade det sig att formell överensstämmelse och dynamisk ekvivalens inte nödvändigtvis utesluter varandra. Meningarna (2), (3), (6), (14), (15), (18) och (19) är tydliga exempel på hur dessa båda kategorier inte alltid står i harnesk mot varandra. I meningarna (5), (7), (8), (9), (13), och möjligen också (20) liknar resultatet ett som Nidas metod skulle kunna åstadkomma.

6.3.4. Talspråk

Att översätta västflamländskt talspråk på ett sätt så att det låter som svenskt talspråk är inte det lättaste. En viktig del av en personteckning är det sätt personen väljer att uttrycka sig på. Genom detta framkommer dels hur en människa vill bli uppfattad, dels hur hon verkligen uppfattas. Naturligtvis är det väl så viktigt hur andra betar sig i relation till henne som hur hon själv uppför sig. I allt detta betyder det sätt en person uttrycker sig på väldigt mycket.

¹ Även om det är ovanligt förekommer sådan översättning också av vuxenböcker. I exempelvis den på annan plats i denna uppsats diskuterade Max Havelaar (se 1.2. ovan) översätts många namn så att exempelvis Batavus Droogstoppel blir Batavus Torrboll.

Den metod jag utvecklat med stöd i Nidas arbeten känns faktiskt direkt olämplig. Det var mycket svårt att reducera sådant som konnotationer och stilvärden till semantiska komponenter. Ett sätt att göra det vore förstås att välja ungefär samma stilvärde på varje enskilt ord som källspråksordet hade. Men dels var det ibland svårt att hitta ett sådant ord, dels, och allvarligare, var det ibland möjligt, och lämpligt, att översätta ett ord mera talspråkligt därför att det inte var möjligt fullt ut med ett annat. I exempelvis mening (5) var hela källtextsmeningen mycket talspråklig, men den var av olika skäl svår att översätta talspråkligt på de ställen där de enskilda orden var det, då hade Holmer gjort en översättning av de stilistiskt neutrala orden ”jongen” och ”meisje” (pojke och flicka) med de tydligt talspråkliga ”grabb” och ”jänta”. På så sätt höjdes graden av dynamisk ekvivalens i hela meningen. Nu handlar det bara om den analysmetod jag själv konstruerat utifrån Nidas teorier. Men den utgår ifrån det sätt som Nida tycker att översättning bör gå till på och kan därför ses som i någon mening relevant. I mening (20) handlar det om förvirrat talspråk där det viktiga är att ge en bild av Noël (brodern till historiens motor) som förvirrad och med en oändlig kärlek till sin bror. Som tidigare nämnts i detta avsnitt spelar semantiken i det som sägs roll, men ännu mer hur det sägs, och det är bara att hålla med Nida om att det som sägs på ett språk kan sägas på ett annat om inte formen är en väsentlig del av budskapet (se 1 ovan).

6.3.5. Grammatiska förändringar

I mening (4) och (8) har perfekt förvandlats till preteritum, detta då det finns en skillnad i svenskans och nederländskans användning av tempus. Perfekt är mycket vanligare i nederländska än i svenska och en direktöversättning av alla perfekt skulle göra att texten kändes mycket främmande. Mening (4) ”iets dat gevlucht is en onderweg zijn naam en zijn betekenis heeft verloren” skulle för all del kunnat översättas med ”något som har flytt och på vägen har förlorat både namn och mening” och det skulle vara en bra översättning för formell överensstämmelse. Men vill man ha en mening som mer liknar oprovocerad svenska är Holmers ”något som flydde och förlorade både namn och mening på vägen” mycket bättre.

7. Slutsatser

Reiss metod och den metod jag utvecklat med stöd i Nidas arbeten gav i huvudsak samma resultat. Men Reiss metod tog betydligt mindre tid i anspråk och tog dessutom hänsyn till att det var just skönlitteratur som översattes. Att Reiss tycker att skönlitterär översättning ska vara källtextsnära och Nida tycker att i princip all översättning ska vara målttextsnära spelar egentligen ingen roll för analysen som sådan. Man kan använda Reiss, eller för den delen Nidas, analysmetod oavsett om man tycker att en skönlitterär översättning ska vara käll- eller målttextsnära.

Nidas metod har två fördelar framför Reiss metod. För det första beaktar den textlängden. För det andra erbjuder Nidas metod ett sätt att sönderdela texten i semantiska beståndsdelar som gör att man lättare kommer åt skillnader i tempus, species etc. Det går naturligtvis att komma åt dessa saker med med Reiss metod också, men Nidas metod angriper översättningen på ett mer systematiskt sätt. Å andra sidan gör det mekaniska i hans analysmetod att den inte kan hantera sådant som polysemi och allusioner i texten. Detta är en brist som gör det vanskligt att analysera översättningar av skönlitterära verk.

Nidas beskrivning av hur översättning går till i huvudet på en god översättare känns onödig för att kunna göra en bra analys. När jag gör analysen kan jag dels inte veta hur översättaren rent praktiskt gått till väga, dels spelar det faktiskt ingen som helst roll om översättaren tagit vägen över kärnnivån, djupstrukturen eller rent av översatt från ytstruktur till ytstruktur. Vad jag har att ta hänsyn till är resultatet och ingenting annat.

Reiss metod har fördelen att tar hänsyn till olika texttyper. Den utgår inte bara ifrån att olika texttyper ska översättas på olika sätt utan den erbjuder också ett angreppssätt som gör det enkelt att göra en analys med hänsyn tagen till att en roman inte ska översättas på samma sätt som en bruksanvisning. Nida delar visserligen denna insikt, men han har inte ordentligt arbetat in den i sina teorier. Min gissning är att det beror på att Nida ser bibeltexter som ett vapen i missionen och att den önskade effekten av dem är att vinna nya anhängare till den kristna tron. Det gör att han tenderar att behandla alla texter i Bibeln på samma sätt, oavsett

om de utspelar sig i Paradiset eller Israel och oavsett om det är fråga om Bergspredikan eller Höga visan. Och hur mycket han än påstår motsatsen, grundar sig hans erfarenheter i första hand på bibelöversättning.

Vidare går Reiss metod rakt på sak för att komma fram till samma slutsatser som Nidas metod tar omvägar för att nå fram till. De omvägar Nidas metod tvingar en till ger djupare insikter i meningsbyggnaden och hur den är återgiven, men genom att den inte går några omvägar fångar Reiss metod upp en del uppenbara missar som går Nidas metod förbi, åtminstone om man tillämpar den strikt.

Nidas metod fångar, till skillnad från Reiss metod, upp ställen där måltextsläsaren inte får sig till livs saker som källtextsläsaren förväntas känna till. Det låter sig förklaras av att Nida tycker att en text ska översättas målspråksorienterat.

En brist i arbetssättet har varit att denna uppsats enbart rört sig på meningsnivå. Visserligen står svenska och nederländska varandra så pass nära att det vid översättning, även med Nidas metod, ofta är möjligt att översätta mening för mening. Men det är inte det mest önskvärda att översätta på det sättet mellan så pass lika språk som nederländska och svenska och vid en analys är det hur som helst önskvärt att låta hela ko(n)texten bli analyserad. Risken skulle dock vara att resultatet, än mer än vad som nu varit fallet, skulle bli rent tyckande. Det popperska vetenskapliga arbetssättet har fördelen att det är lätt att kritisera dess resultat. Men visst hade det varit önskvärt att ta ett helhetsgrepp om romanen *De geruchten* och dess översättning *Rykten*. Reiss metod för översättningsanalys avslutas förvisso med en analys av hela verket, men det är svårt att se till helheter.

Avslutningsvis skulle jag vilja dra slutsatsen att jag själv vid översättningsanalys av större textmängder föredrar Reiss metod, men att jag skulle dra in åtminstone kontroll av textlängd ifrån Nidas metod. Nidas metod har också den fördelen att den systematiskt förmår ta hänsyn till förändringar av tempus, species etc. Det är förstås viktigt om man vill kontrollera ekvivalensen i översättningen. Men Reiss metod tar också hänsyn till sådant, även om det är på ett mindre systematiskt sätt. Metodens stora fördel är att den är snabb och att därmed större textmängder kan analyseras än med Nidas metod. Men handlar det om en närstudie av ett avgränsat textparti skulle jag ändå överväga att använda Nida, men i så fall komplettera med det Reiss säger om olika texttyper.

Litteraturförteckning

- Brehm/Pechuel-Loesche/Rendahl 1931. *Djurens liv iii*. Malmö: Världslitteraturens förlag.
- Chesterman, Andrew (red.) 1989. *Readings in Translation Theory*. Helsingfors: Oy Finn Lectura Ab.
- Chomsky, Noam 1998. *On Language*. New York: The New Press.
- Claus, Hugo 1996. *De Geruchten*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Claus, Hugo 1996. *Rykten*. Stockholm: Albert Bonniers förlag. (Översatt av Per Holmer)
- Dekker, E.D.: se Multatuli.
- Erman, Britt 2000. Information Structure in Swedish and English. I Englund Dimitrova, Birgitta (red.) *Översättning och tolkning. Rapport från ASLA:s höstsymposium Stockholm, 5-6 november 1998*. Uppsala: ASLA:s skriftserie.
- Groot Woordenboek der Nederlandse Taal Twaalfde Druk* 1992. Utrecht / Antwerpen: van Dale Lexicografie.
- Ingo, Rune 1991. *Från källspråk till målspråk. Introduktion i översättningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Koller, Werner 2001. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. 6. Auflage. Wiebelsheim: Quelle und Meyer.
- van Leuven-Zwart, Kitty M. 1992. *Vertaal/Wetenschap, Ontwikkelingen en Perspectieven*. Muiderberg: Coutinho.
- Levý, Jiří 1969. *Die literarische Übersetzung, Theorie einer Kunstgattung*. Frankfurt am Main / Bonn: Athenäum Verlag.
- Luger, B. 1973. *Multatuli in Scandinavië*. I *Geschriften van het Multatuli-Genootschap XIII*. Utrecht: Pressa trajectina .
- Multatuli 1945. *Max Havelaar*. Stockholm: NoK (Översatt 1902 av Petrus Hedberg)
- Multatuli 1979. *Max Havelaar eller det Nederländska Handelskompaniets kaffeauktioner*. Stockholm: Atlantis. (Översatt av Ingrid Wikén Bonde)
- Nationalencyklopedins ordbok* 1995-1996. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker.
- Nida, Eugene A. 1964. *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Nida, Eugene A. 1969. *Science of translation*. I Chesterman, Andrew (red.) 1989. *Readings in Translation Theory*. Helsingfors: Oy Finn Lectura Ab.
- Nida, Eugene A. 2001. *Contexts in Translating*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Nida, Eugene A. och Charles R. Taber 1982. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: E. J. Brill.
- Norstedts *Nederländsk-Svenska ordbok*. 1996. Stockholm: Norstedts.
- Popper, Karl R. 1980. *The Logic of Scientific Discovery*. London, Melbourne, Sydney, Auckland & Johannesburg: Hutchinson.
- Reiss, Katharina 1989. *Text types and translation assessment*. I Chesterman, Andrew (red.) 1989. *Readings in Translation Theory*. Helsingfors: Oy Finn Lectura Ab.
- Reiss, Katharina 2000. *Translation Criticism – The Potentials & Limitations*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Reiss, Katharina och Hans J. Vermeer 1991. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Sapir, Edward 1921, 1949. *Language, An Introduction to the Study of Speech*. San Diego, New York & London: Harvest Book.
- Sundin, Ulrika 2002. *Ordföljd i franska och svenska – en kontrastiv studie av satsens tre första positioner*. (Medelanden från Institutionen för Svenska Språket 42.) Göteborg.

Bilaga

För beskrivning av hur urvalet gått till se under 6.1. Alla meningar som ingår i undersökningen har tagits med. Anledningen är att det ska finnas möjlighet för läsaren att se om han håller med om de analyser som gjorts. De meningar som ges är hämtade från käll- och måltext i Hugo Claus original respektive Holmers översättning av denna.

Mening (1)

René weet wie Julia is, maar hij vraagt er niet naar. (s.13)

René vet vem Julia är, fast henne frågar han inte efter. (s. 12-13)

Mening (2)

Een hond die hoest, aarzelt tussen hoesten en keffen, springt tegen de toonbank en tegen de deur van de achterkeuken. (s. 21)

En hund som hostar, tvekar mellan hosta och gläfs, hoppar upp mot disken och mot dörren in till grovköket. (s. 21)

Mening (3)

Ik laat hem ontsnappen, hij scharrelt naar de deur. (s. 22)

Jag låter honom undkomma, han lommar bort mot dörren. (s. 22)

Mening (4)

Noël kreunt, want hij komt dichter bij het bed en bij de schrikbarend magere huls rond iets dat ergens anders een tijd geleden zijn broer René was, iets dat gevluht is en onderweg zijn naam en zijn betekenis heeft verloren. (s. 32)

Noël stönar, för han närmar sig sängen och det skräckinjagande magra höljet runt något som för en tid sedan och någon annanstans var hans bror René, något som flydde och förlorade både namn och mening på vägen. (s. 32)

Mening (5)

waar gaan we naartoe als ge van achteren het verschil niet meer ziet tussen een jongen of een meisje? (s. 37)

vart är vi på väg om man inte längre ser någon skillnad på en grabb och en jänta bakifrån? (s. 37)

Mening (6)

Ik darf hem niets te vragen over dat lief. (s. 50)

Jag törs inte fråga ut honom om den där tjejen. (s. 50)

Mening (7)

Waaraan heeft ze het verdiend dat haar dochter zich steeds meer ontpopt als een egoïstisch, ongemanierd kreng? (s. 62)

Vad har hon gjort för att få en dotter som mer och mer framstår som en egoistisk, ouppfostrad satmara? (s. 62)

Mening (8)

Noël heeft haar hand pas losgelaten toen hij gevallen is en nu zingt zij in haar eentje (s. 64)

Noël släppte inte hennes hand förrän han föll och nuförtiden sjunger hon på egen hand. (s. 64)

Mening (9)

In de verte, bij het gemeentehuis hinkelen kinderen. (s. 70)

Långt där borta, vid kommunhuset, hoppar barnen hage. (s. 69,70)

Mening (10)

Alleen een overhitte toeschouwer als de brievenbesteller let op die hand met de gekromde bedarende middelvinger die bijna onmerkbaar beweegt en op het hels plezier in Lucies ogen. (s. 73)

Blott en överhettad åskådare som vår postiljon noterar handen med det krökta nerlugnande långfingret som rör sig nästan omärkligt och den djävulska lustan i Lucies blick. (s. 72)

Mening (11)

Zij stopt haar dochter in bed, de lakens worden kletsnat, damp bewasemt de ruiten. (s. 81)

Hon stoppar dottern i säng, lakanen blir dyngsura, ångan immar mot ruttorna. (s. 80)

Mening (12)

Op de nachttafel stond het portret van zijn moeder in een zilveren lijstje. Daarnaast het gepolychromeerde achttiende-eeuwse beeldje van de heilige Rochus, patroonheilige van Aalegem. (s. 83)

På nattduksbordet stod moderns porträtt i silverram. Bredvid det ett polykromerat sjuttonhundredtalsstryck av den helige Rochus, Alegems skyddspatron. (s. 82)

Mening (13)

‘Hij is toch de herder van de zielen.’ (s. 100)

”Han är ju själarnas herde.” (s. 98)

Mening (14)

Het was een somber lied, voor de begrafenis van de man zonder gezicht. (s. 102)

Det var en sorgsen visa, till begravningen av mannen utan ansikte. (s. 100)

Mening (15)

En zeg aan meneer Ex, als er ook maar één ...Ooit...’ (s. 122)

Och säg till herr Ex, att om så bara ett enda... Någonsin...” (s. 120)

Mening (16)

De E.H. [=De Eerwaarde Heer] Lamantijn stond op de laat achttiende-eeuwse preekstoel voor zijn trouwste parochianen, een twintigtal lege stoelen en achteraan een troepje scouts, acht onbehouwen, harige jongens. (s. 140)

Pastor Lamantijn stod i sent-sjuttonhundredtals-predikstolen inför sina mest trofasta församlingsmedlemmar, ett tjugotal tomma stolar, och allra längst bak en liten scoutpatrull, åtta oborstade, hårfagra ungdomar. (s. 137)

Mening (17)

‘Wel,’ zegt Hedwige Rombouts, ‘begin met René Catrijsse te bestrijden.’ (s. 145)

”Visst”, säger Hedwige Rombouts, ”börja med att bekämpa René Catrijsse.” (s. 142)

Mening (18)

Vrouwen draaien de dingen om, onbeschaamd, van kinds af aan. (s.154)

Kvinnor vrider och vänder på saker, hutlöst, ända från barndomen. (s.151)

Mening (19)

Hij had de heren van het gerecht met hun aktetasjes gezegd dat René leed aan anticryptogamen die op basis van arsenicum kanker verspreiden. (s. 159)

Han hade sagt till herrarna i rätten med sina portföljer att René led av antikryptogamer som på basis av arsenik var cancerspridande. (s. 156)

Mening (20)

‘Als God de andere kant uitkijkt en er is zo veel op de wereld waar hij zich moet mee bezighouden dat hij niet elk moment van de dag of de nacht op ons kan letten, dan zouden René en ik verstand en van vel kunnen verwisselen.’ (s. 197)

”Om Gud tittar åt ett annat håll för det är ju så mycket här i världen som han måste ta sig an att han inte jämt och ständigt kan hålla oss under uppsikt dag och natt, då skulle René och jag kunna byta både vett och skinn.” (s. 193)